

УДК 371.1

Онищук Л.А. °

Інститут педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник відділу інновацій та стратегій розвитку освіти

СИСТЕМНЕ ПІЗНАННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено системне пізнання проблеми прогнозування розвитку загальної середньої освіти, яке забезпечить побудову концептуального образу певного елемента науки (в нашому випадку - концептуального образу загальноосвітнього навчального закладу), який ґрунтується на ідеї цілісності й цілеспрямованості його розвитку та ідеї випереджувального управління.

Ключові слова: розвиток, прогнозування, загальна середня освіта.

В статье осуществлено системное познание проблемы прогнозирования развития общего среднего образования, которое обеспечит построение концептуального образа определенного элемента науки (в нашем случае – концептуального образа общеобразовательного учебного заведения), который базируется на идее целостности и целенаправленности его развития и идее опережающего управления.

Ключевые слова: развитие, прогнозирование, общее среднее образование.

The systemic cognition of problem of development prediction of the secondary education is done in the article, which will ensure the construction of a conceptual image of a particular element of science (in our case – a conceptual image of a secondary educational institution), based on the idea of the integrity and dedication of its development and advanced management ideas.

Keywords: development, prediction, secondary education.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичної систематизації наукового знання педагогічної прогностики в контексті прогнозування розвитку загальної середньої освіти, яка підвищить її науковий рівень і вплив на практику, особливо в період проведення освітніх реформ і впровадження педагогічних інновацій у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів.

Аналіз досліджень і публікацій показав, що загальні відомості про можливі напрями наукового прогнозування в галузі освіти та загальної середньої освіти зокрема представлено в працях учених радянської доби – О. Лебедева (Лебедев О.Т. Методологические проблемы прогнозирования новых специальностей в технических вузах / О.Т. Лебедев.-Воронеж: Изд.-во Воронеж. ун-та, 1973. - 264 с.), С. Вишнева (Вишнев С.М. Основы комплексного прогнозирования / С.М. Вишнев. М.: Наука, 1977. - 287 с.), Л. Зеленіної, В. Борисової, В. Пономарьова та ін. (Прогнозирование некоторых

аспектов общеобразовательной школы до 2000 года / Л.М. Зеленина, В.О. Борисова, В.О. Пономарев и др. М.: Изд. АПН СССР, 1983. - 48 с.), Е. Костяшкіна (Методика прогнозування розвитку школи 2000-2005 г. / под. ред. Е.Г. Костяшкіна. М.: Изд. АПН СССР, 1982. - 86 с.), зарубіжних учених - Ф. Бацика (Вопросы прогнозування системи освіти в соціалістических странах // Сборник материалов Второго международного совещания экспертов социалистических стран - членов СЭВ / под. ред. Ф. Бацика. Прага: Изд. Ин-та школьной информации, 1975. - 305 с.), В. Столетова (Образование в 2000 году: Исслед. проект / под. ред. В.Н. Столетова. М.: Прогресс, 1977. - 341 с.), А. Бауера, В. Эйхворна, Г. Кребера та ін. (Бауэр А., Эйхворн В., Кребер Г. и др. Философия и прогностика: мировоззренческие и методологические проблемы общественного прогнозування / А. Бауэр, В. Эйхворн, Г. Кребер и др. М.: Прогресс, 1971. - 424 с.), Т. Хюсена (Хюсен Т. Современные тенденции развития образования. Перспективы // Вопросы образования. - 1983. - №1. - С. 5-20).

Мета статті – здійснити системне пізнання проблеми прогнозування розвитку загальної середньої освіти наявними в педагогічній науці засобами.

Виклад основного матеріалу. У форматі досліджуваної проблеми слід відмітити, що будь-яке нововведення, зумовлене реформуванням змісту і структури загальної середньої освіти, можна оцінити за результатами діяльності загальноосвітнього навчального закладу як системи. Термін «нововведення», синонім поняття «новація» [2, с. 370] розглядається як організаційний механізм запровадження змін, «клітина» керованого розвитку.

Нововведення, які пов'язані з реформуванням змісту і структури навчання загальної середньої освіти, можуть бути поодинокими або дифузними, завершеними або незавершеними. За інноваційним потенціалом нововведення поділяються на радикальні/базові (передбачають використання принципово нових технологій і методів управління); комбінаторні (потребують використання різних варіантів конструктивного поєднання елементів); модифікаційні (зумовлюють необхідність покращення, доповнення наявних принципів і методів).

Оскільки будь-якому нововведенню властива конфліктна, суперечлива полярність, то в процесі опанування суб'єктами прогнозування його когнітивною й процесуальною складовими необхідно використати системний підхід.

У довідковій літературі поняття «підхід» тлумачиться як сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь [2, с. 670-671]; обґрунтований шлях реалізації певних принципів і комплексу заснованих на них ідей. У загальному вигляді науковий підхід розглядається, як теоретична логічна основа розгляду, аналізу, опису, проектування, конструювання об'єкта (у формі теорії, структури, моделі, тези, ідеї, гіпотези); структурованість способів і прийомів здійснення діяльності, адекватних певній ідеї, принципу; ознака чи сукупність ознак якості щодо її здійснення [1, с. 215-223].

У контексті досліджуваної проблеми системний підхід розглядається як сукупність пов'язаних між собою змін, що забезпечують його перехід як

цілого в якісно новий стан, що ґрунтується на ідеї цілісності й цілеспрямованості розвитку загальної середньої освіти та ідеї випереджувального управління. З огляду на означене слід відмітити, що за системного підходу будь-яке нововведення потребує прогнозованої відповіді на питання: «Чи сприятиме нововведення поліпшенню результатів роботи загальноосвітнього закладу?»; системний підхід до управління розвитком загальної середньої освіти в умовах його прогнозування передбачає розроблення моделі школи майбутнього; визначення змін і послідовності її реалізації в практичній діяльності, що не порушить стабільного функціонування закладу освіти.

Системне пізнання проблеми прогнозування розвитку загальної середньої освіти, перш за все, потребує системного пізнання проблеми розвитку загальної середньої освіти в умовах реформування її змісту і структури навчання. Цей процес передбачає розгляд об'єкта дослідження як системи, тобто як обмеженої множини взаємодіючих елементів; визначення структури, елементів системи та виявлення основних зв'язків між ними; виявлення зовнішніх зв'язків системи та виокремлення головних; визначенні функції системи, її ролі серед інших систем; аналіз діалектики структури й функції системи; виявлення різних класів систем, дослідження їх специфіки [3, с. 143].

Системне пізнання проблеми прогнозування розвитку загальної середньої освіти дало можливість з'ясувати, що в умовах реформування її змісту і структури системне управління орієнтоване на прогнозований (бажаний) результат, і виявити проблеми, що вказують на об'єктивно існуючу невідповідність між її реальним і бажаним станами та вимагають пошуку й обґрунтування найбільш доцільних способів переходу від фактичного до наміченого, більш ефективного стану. Найбільш вагомими є такі проблеми, як: законодавче регулювання розвитку системи загальної середньої освіти в умовах реформування її змісту і навчання; розроблення й обґрунтування типології навчальних закладів; відсутність забезпечення сталого розвитку загальної середньої освіти; розроблення змісту загальної середньої освіти; обґрунтування рівнів навчання; наступність усіх видів навчання й освітніх послуг; усупільнення навчальних закладів (підвищення автономії загальної середньої освіти); послідовна реалізація принципу економічної автономії закладів освіти, забезпечення прозорості їх фінансової діяльності та підвищення відповідальності за її результатами.

Основними причинами, що ускладнюють розв'язання зазначених проблем, є нестабільність дієвої законодавчої бази та нормативних документів, що регулюють прогнозування розвитку загальної середньої освіти відповідно до демократичних цінностей, реальних потреб, науково-технічних досягнень, ефективного запровадження його економічних механізмів; фінансування освітньої галузі за залишковим принципом; формальна участь суб'єктів прогнозування в процесі розв'язання проблем загальної середньої освіти.

Спрямування загальної середньої освіти на сталий розвиток, яке базується на стандартах діючої в Європейському Союзі демократії і соціальних стандартах, потребує:

законодавчого регулювання діяльності системи загальної середньої освіти через внесення за необхідності змін до Закону України «Про загальну середню освіту»; регламентацію та чіткий розподіл функцій управління і повноважень між місцевими органами виконавчої влади і самоврядними органами; усупільнення навчальних закладів (підвищення їх автономії);

удосконалення організаційних форм управління через запровадження державно-громадської моделі управління, яка ґрунтується на принципах децентралізації і демократизації, поєднує елементи державного й громадського управління, забезпечує залучення громадських організацій до розроблення й прийняття управлінських рішень тощо;

удосконалення процедури надання освітніх послуг з урахуванням світового досвіду через підвищення рівня профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи, оптимізацію мережі загальноосвітніх навчальних закладів з урахуванням регіональних потреб тощо;

управління якістю освіти через забезпечення рівного доступу до якісної загальної середньої освіти; розроблення сучасних засобів навчання, що сприятимуть оновленню змісту загальної середньої освіти; створення експериментальних педагогічних майданчиків на базі загальноосвітніх навчальних закладів з метою впровадження інновацій; радикальне оновлення матеріально-технічної бази загальноосвітніх навчальних закладів, їх інфраструктури, що є одним із головних чинників підвищення якості загальної середньої освіти та її розвитку; формування позитивного іміджу загальноосвітнього навчального закладу; створення єдиної системи статистичних показників якості загальної середньої освіти порівняно зі світовою практикою;

управління персоналом через забезпечення якості підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників відповідно до оновлених структур і змісту державного стандарту загальної середньої освіти; розроблення й реалізація цільової програми «Державна підтримка і стимулювання праці педагогічних працівників загальної середньої освіти» з метою підняття престижу їхньої діяльності;

фінансування та матеріально-технічне забезпечення загальної середньої освіти через розроблення й упровадження механізму багатоканального та різнорівневого фінансування загальноосвітніх навчальних закладів, методики базової моделі розрахунку нормативу бюджетного фінансування на одного учня; розроблення й упровадження Порядку розрахунку нормативів бюджетного фінансування державних закладів освіти; створення умов для залучення додаткових коштів у навчальні заклади, введення з цією метою на законодавчому рівні відповідних пільг для суб'єктів господарювання, інших сторін; послідовна реалізація принципу економічної автономії закладів освіти, забезпечення прозорості їх фінансової діяльності і підвищення відповідальності за її

результатами; цільове фінансування перспективних фундаментальних, прикладних досліджень і соціально-освітніх проектів;

інформаційно-аналітичне забезпечення загальної середньої освіти через інформатизацію загальної середньої освіти, задоволення інформаційно-комунікативних потреб суб'єктів освітнього процесу; здійснення інформаційно-рекламної роботи щодо престижності сфери послуг загальноосвітніх навчальних закладів, можливостей системи загальної середньої освіти в цілому;

поглиблення міжнародного співробітництва через приєднання до міжнародних договорів, ратифікацію міждержавних документів із питань розвитку загальної середньої освіти з урахуванням національних інтересів; вивчення і використання досвіду інших країн щодо застосування стандартів якості загальної середньої освіти та її оцінювання; підготовку і реалізацію спільних міжнародних проектів із питань забезпечення ефективної діяльності загальної середньої освіти; здійснення стажування в інших країнах педагогічних працівників навчальних закладів, освітніх організацій і установ.

Системне пізнання проблеми розвитку загальної середньої освіти в умовах реформування її змісту і структури навчання потребує побудову концептуального образу певного елемента науки (в нашому випадку - концептуального образу загальноосвітнього навчального закладу), який ґрунтується на ідеї цілісності й цілеспрямованості розвитку загальноосвітнього навчального закладу та ідеї випереджувального управління. Реалізація цих ідей сприятиме виробленню вольових управлінських рішень і формулюванню проміжних цілей, що дасть можливість визначити, наскільки хід реального процесу відповідає бажаному, прогностичному. Якщо не буде досягнуто проміжну мету, то це стане сигналом загрози для досягнення кінцевої мети.

У новому тлумачному словнику української мови поняття «мета» розглядається як те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти, ціль; заздалегідь намічене завдання; замисел, намір [2, с. 173], прогностичний опис кінцевого результату. Її нормативні функції засновані на створенні образу майбутнього як перспективи розвитку, формуванні позаситуативної, відносно самостійної психологічної опори щодо оцінювання й регулювання прогностичної діяльності. Від позитивності мети й рівня її деталізації залежить результативність прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Різні рівні деталізації педагогічної мети визначають рівень її жорсткості як норми щодо здійснення прогностичної діяльності.

Реалізація системного підходу щодо прогнозування розвитку загальноосвітнього навчального закладу забезпечується за рахунок використання основного засобу - цільової програми, яка характеризується такими ознаками, як актуальність (програма має бути зорієнтована на вирішення найбільш важливих для навчального закладу проблем); прогностичність (програма в своїх цілях має відображати майбутнє школи в умовах її функціонування); раціональність (у процесі вирішення визначеного комплексу проблем програма має визначати такі цілі і способи їх досягнення, які дозволять отримати максимально корисний результат); реалістичність

(програма має забезпечувати відповідність між бажаним і можливим, тобто між визначеними цілями та необхідними для їх досягнення засобами); цілісність (програма має забезпечити повноту дій, необхідних для досягнення поставлених цілей та узгодженість зв'язків між ними); контрольованість (програма має процесуально визначати кінцеві й проміжні цілі - очікувані результати для перевірки реально отриманих результатів на їх відповідність цілям); чуттєвість до відхилень (програма має своєчасно виявити відхилення в процесі визначення реального стану справ від передбачуваного програмою, яке є загрозою для досягнення поставлених цілей).

У теорії галузевого управління цільову програму розглядають як нормативну модель інноваційного процесу. Її наявність дає впевненість керівнику в тому, що кінцевий результат буде позитивним, отриманим у визначений термін, та знання того, які дії, хто і коли має здійснити.

Нормативна модель інноваційного процесу визначає сучасний стан діяльності загальноосвітнього навчального закладу, образ його майбутнього, склад і структуру дій щодо переходу від сучасного стану діяльності загальноосвітнього навчального закладу до його діяльності в майбутньому. У процесі її розроблення використовують різні технології. Як свідчать результати освітньої практики, суб'єктам управління слід з'ясувати, чи дозволяє обрана технологія розробити цільову програму, яких затрат вона вимагає та дотриматися послідовності в процесі реалізації таких основних її етапів, як проблемний аналіз стану діяльності школи; формування концепції школи майбутнього; розроблення стратегії, основних напрямів і задач переходу до школи майбутнього; формування цілей першого етапу щодо побудови школи майбутнього; розроблення плану дій.

Розроблення цільової програми розвитку загальноосвітнього навчального закладу має вмещувати всі ці етапи. Структура розвитку, на відміну від логічної структури процесу розроблення цільової програми, має носити інтегративний характер. Реалізація цільової програми зумовлює необхідність виконання суб'єктами управління таких функцій, як організація, керівництво і контроль, оскільки системне управління розвитком загальноосвітнього навчального закладу в умовах його прогнозування потребує гнучкої організаційної структури проектного чи матричного типу.

Окрім того, розроблення і реалізація цільової програми розвитку загальноосвітнього навчального закладу як системи нововведень, що реалізуються в часі паралельно і послідовно, передбачає створення тимчасових підрозділів із числа суб'єктів управління різних рівнів, які можуть змінюватися за складом, визначення їх обов'язків і повноважень, розподіл функцій внутрішньошкільного контролю за їх діяльністю та ліквідацією.

У процесі створення й реалізації цільової програми розвитку загальноосвітнього навчального закладу тимчасові підрозділи мають установлювати й координувати зв'язки між собою. У режимі функціонування загальноосвітнього навчального закладу вони мають бути стабільними і відпрацьованими упродовж тривалого часу.

Висновки. Педагогічне прогнозування в системі загальної середньої освіти є видом теоретичної діяльності учених і практиків. Вона полягає у

вивченні й описі її явищ і процесів, яких ще немає або невідомі в педагогічній науці, проте можуть виникнути чи бути відкриті в майбутньому.

Систематизація суб'єктами освітньої діяльності теоретичних знань щодо прогнозування розвитку загальної середньої освіти передбачає їх ознайомлення з розвитком різних аспектів системності, який інтенсивно розпочався з другої половини ХХ століття; процесом оформлення загальної теорії систем; системотехніки як напряму науки; різними видами системних теорій, які інтегрувалися в системологію – інтегральну науку про системи.

Для ефективного розвитку загальної середньої освіти необхідно узгодити темпи розвитку її складових, оскільки випередження або відставання не сприяє розвитку системи в цілому.

Прогнозування розвитку загальної середньої освіти потребує критичного осмислення ролі соціальних підходів, сутність яких розкривається в таких положеннях, як: нормативні засади організації включають результати управлінської діяльності, правила відносин у колективі, що складаються стихійно; забезпечення якості управління вимагає істотного підвищення ролі гуманітарної, психолого-педагогічної, управлінської і загальної культури суб'єктів управління; підвищення ролі особистості в суспільному виробництві вимагає зміни парадигми управління, підсилює значення його психолого-педагогічних, морально-етичних, загально-культурних та організаційних принципів.

Перспективи подальшого вивчення проблеми дослідження. Прогнозування розвитку загальної середньої освіти потребує подальшого вивчення проблем педагогічної прогностики як інтегративної галузі наукового знання, зокрема таких питань, як: значення педагогічної інтерпретації прогностичного знання в процесі прогнозування розвитку загальної середньої освіти; розроблення й обґрунтування моделей розвитку загальноосвітнього навчального закладу на основі оптимізації теорії і методології прогнозування.

Список використаних джерел:

1. Анисимов О.С. Основы методологического мышления / О.С. Анисимов. - М., 1989. - 240 с.
1. 2. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Т. 1, вид. друге, випр. - К.: вид.-во «Аконіт», 2008. - 862 с.
2. 3. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого: Підручник для науковця. - К.: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. - 302 с.

Отримано 02.02.2016